

ПЕРИОДИЗАЦИЈА НОВЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ
ПОВОДОМ 150. ГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА ПАВЛА ПОПОВИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXVIII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 31

PERIODIZATION OF NEW SERBIAN LITERATURE

ON THE OCCASION OF THE 150th ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF
PAVLE POPOVIĆ
(16 April 1868 – 4 June 1939)

Accepted at the IX meeting of the Department of language
and literature, on 27 November 2018, on the basis of reviews from
Academician *Nada Milošević-Dorđević* and Academician *Predrag Piper*

E d i t o r
Academician
ZLATA BOJOVIĆ

BELGRADE 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 31

ПЕРИОДИЗАЦИЈА НОВЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ПОВОДОМ 150. ГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА

ПАВЛА ПОПОВИЋА

(16. IV 1868 – 4. VI 1939)

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
27. новембра 2018. године на основу рецензија
академика *Наше Милошевић-Ђорђевић* и академика *Предрага Пићера*

Уредник

академик

ЗЛАТА БОЈОВИЋ

БЕОГРАД 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Лектор
Тања Ковачевић

Коректор
Рајка Павловић

Технички уредник
Никола Сивановић

Тираж
400 примерака

Штампа
Планета ѝрини

САДРЖАЈ

Предраг Пипер, <i>Поздравна реч (Осврћ на ишћање периодације)</i>	9
Злата Бојовић, <i>Павле Појовић у историји српске књижевности</i>	11
Zlata Bojović, <i>Pavle Popović in the history of Serbian literature</i>	20
Нада Милошевић-Ђорђевић, <i>Павле Појовић и народна књижевност</i>	23
Nada Milošević-Đorđević, <i>Pavle Popović and folk literature</i>	27
Бранко Летић, <i>О прожимању усмене и писане књижевности у доба ренесансе (виле-џосије-музе)</i>	29
Branko Letić, <i>On interlacing of oral and written literature in the age of renaissance (fairies-ladies-muses)</i>	40
Љиљана Јухас-Георгиевска, <i>Павле Појовић о старим српским биографијама</i>	41
Ljiljana Juhas-Georgievska, <i>Pavle Popović on old Serbian biographies</i>	51
Бојан Ђорђевић, <i>Француско-дубровачке књижевне везе у исцртавањима Павла Појовића</i>	53
Bojan Đorđević, <i>French-Ragusan literary connections in Pavle Popović's research</i>	60
Славко Петаковић, <i>Одјек књижевноисторијске концепције Павла Појовића</i> ...	63
Slavko Petaković, <i>L'echo de la conception histoire litteraire de Pavle Popović</i>	75
Милан Алексић, <i>Књижевнотеоријски ставови Павла Појовића</i>	77
Milan Aleksic, <i>Pavle Popović's attitude in literary theory</i>	84

Марко Недић, <i>Павле Појовић о савременицима: критички преглед</i>	85
Marko Nedić, <i>Pavle Popović on his contemporaries: critical overview</i>	99
Петар Пијановић, <i>Српска књижевност на међи средњег и новог века</i>	101
Petar Pijanović, <i>Serbian literature at the crossing between Middle and New Ages</i> ..	114
Мирјана Д. Стефановић, <i>Просветиљство на међи?</i> (<i>Павле Појовић – Доситеј Обрадовић – Јован Скерлић</i>)	115
Mirjana D. Stefanović, <i>Die Aufklärung am Scheidepunkt?</i> (<i>Pavle Popović – Dositej Obradović – Jovan Skerlić</i>)	123
Душан М. Иванић, <i>Доситејево доба у периодизацији</i> <i>српске књижевности</i>	125
Dušan M. Ivanić, <i>Dositejs-zeitalter in der Periodisierung der</i> <i>serbischen Literatur</i>	136
Александар М. Милановић, <i>Корелације између периодизација</i> <i>књижевног језика и периодизација књижевности</i>	137
Aleksandar M. Milanović, <i>Correlations between periodizations</i> <i>of literary language and periodizations of literature</i>	149
Зорица В. Несторовић, <i>Књижевноисторијска начела Павла Појовића</i> <i>у периодизацији српске драме XIX века</i>	151
Zorica V. Nestorović, <i>Pavle Popović's principles of literary history</i> <i>in the periodization of XIX century Serbian drama</i>	158
Ненад Николић, <i>Преромантизам и концепције историје</i> <i>српске књижевности Милорада Павића и Јована Деретића</i>	159
Nenad Nikolić, <i>Preromanticism and Milorad Pavić's and Jovan Deretić's</i> <i>concepts of history of Serbian literature</i>	170
Горан М. Максимовић, <i>Периодизација епохе реализма</i> <i>у српској књижевности</i>	171
Goran M. Maksimović, <i>Periodization of realism in Serbian literature</i>	184
Јелена Новаковић, <i>Главни књижевни правци у српској и француској</i> <i>књижевности XX века</i>	187
Jelena Novaković, <i>Les principaux courants littéraires dans les littératures</i> <i>serbe et française du XXe siècle</i>	203
Миодраг Лома, <i>Скерлићева периодизација историје нове српске</i> <i>књижевности</i>	205
Miodrag Loma, <i>Skerlić's Periodisierung der neuen</i> <i>serbischen Literaturgeschichte</i>	232

Јован Делић, <i>Критеријуми периодизације и периоди у српској књижевности двадесетог вијека</i>	233
Jovan Delić, <i>Periodization criteria and periods in the 20th century Serbian literature</i>	245
Весна Матовић, <i>Страни обрасци у часописима српске модерне</i>	247
Vesna Matović, <i>Foreign patterns in magazines of Serbian moderna</i>	259
Јован Попов, <i>На темељима праксе: периодизација српске књижевности Јована Деретића</i>	261
Jovan Popov, <i>On the foundations of practice: Jovan Deretić's periodization of Serbian literature</i>	273
Александар Петров, <i>Периодизација српске поезије 20. века</i>	275
Aleksandar Petrov, <i>The periodization of 20th century Serbian poetry</i>	287
Стојан Ђорђевић, <i>Период постмодернизма у српској књижевности 1980–1990.</i>	289
Stojan Đorđević, <i>L'epoque du postmodernisme dans la littérature serbe: 1980–1990.</i>	301
Александар Јовановић, <i>Генеза и садржај појма неосимболизма у српској поезији друге половине XX века</i>	303
Aleksandar Jovanović, <i>Genesis and content of term neosymbolism in Serbian poetry of second half of the 20th century</i>	317
Радивоје Микић, <i>Рана проза Миодрага Булатовића као књижевноисторијски проблем</i>	319
Radivoje Mikić, <i>Miodrag Bulatović's early prose seen as the literary-historical problem</i>	330
Јован Пејчић, <i>Периодизација – у темељујућа идеја историје књижевности: основна подела српске књижевности</i>	331
Jovan Pejić, <i>Periodization – founding idea of history of literature: Basic division of Serbian literature</i>	343
Предраг Петровић, <i>Могућности периодизацијског огређења савремене српске књижевности</i>	345
Predrag Petrović, <i>The possibilities of periodization of contemporary Serbian literature</i>	358

ПОЗДРАВНА РЕЧ (Осврт на питање периодизације)

Имам част да у име Одељења језика и књижевности САНУ поздравим учеснике научног скупа *Периодизација нове српске књижевности, поводом 150. годишњице рођења Павла Поповића* и да поздравим све присутне.

Овај научни скуп има, као што се из његовог назива види, два повезана тежишта – један је на научном делу проф. Павла Поповића, редовног члана Српске краљевске академије, поводом сто педесете годишњице његовог рођења, а други је на периодизацији српске књижевности, чему је Павле Поповић дао трајан допринос.

Периодизације спадају у основна питања историографије. Будући да се историографија бави, пре свега, процесима, личностима и догађајима које описује и објашњава на позадини ширих временских одсека којима они припадају, историјске чињенице могу бити лакше сагледане, описане и протумачене ако се на рељефу историјског времена издвоје најважнији оријентир и границе, понекад јасне и очигледне, а понекад мање или више условне.

Условни могу бити и називи који се дају појединим периодима – било према томе колико су временски удаљени од садашњости, било према доминантним личностима, теоријама, методама и догађајима, који су неки период изразито обележили. Већ је избор назива неког периода први корак у његовом тумачењу и вредновању, јер назив ставља у први план, као значајније од других, једно његово обележје и један критеријум виђења.

Из угла теорије научних револуција Томаса Куна то су називи научних парадигми који су обележили поједине периоде, док су са становишта епистемолошке теорије Мишела Фукоа то доминантне епистеме у појединим периодима, као преовлађујући начин мишљења, поимања стварности, па и поглед на свет итд.

Академик Павле Поповић задужио је историографију српске књижевности периодизацијом заснованом на комбиновању хронолошког

критеријума са другим релевантним критеријумима: народна, стара, средња (тј. дубровачка) и нова књижевност. Судбина те класификације у потоњем развоју науке о српској књижевности била је у великој мери условљена притиском идеологије и политике на науку, било да је реч о југословенству или о тзв. братству-јединству, зарад којег више није било упутно сматрати дубровачку књижевност делом српске књижевности, па чак ни – српском и хрватском књижевношћу истовремено, док је било допуштено, ако не и подстицано, назвати је делом хрватске књижевности, без обзира на чињенице које то не потврђују. Сличне појаве постоје и када је реч о историји српског језика па, у новије време, и српског писма, када се, нпр. најстарија ћириличка штампана књига на српском народном језику *Српски молићвеник* проглашава хрватским молитвеником.

Периодизација по природи ствари обухвата и питање утврђивања почетака државе, културе, књижевности, језика и писма..., а то су, по правилу, спорна питања, чије се решавање често више ослања на претпоставке него на непобитне чињенице, а најчешће и на једно и на друго. То је тако и када је, на пример, реч о присуству Срба на Балканском полуострву, и тековинама српске преднемањихке историје, и о српској глагољској писмености и др.

Одржавање овог научног скупа представља добру прилику да и та, као и сродна питања буду предмет нових увида и нове теоријске и емпиријске аргументације, који ће, и ако не донесу коначна решења, допринети тачнијем и исцрпнијем сагледавању тог дела проблематике периодизације српске књижевности.

Иако је овај скуп посвећен питању периодизације *нове* српске књижевности, он би могао бити подстицајан за тражење одговора на питање о периодизацији историје књижевности уопште и о периодизацији целокупне српске књижевности.

Више о поменутих и о многим другим крупним темама имаћемо прилику да сазнамо из реферата које ћемо чути на овом научном скупу, којем у име Одељења језика и књижевности САНУ желим плодан и успешан рад.

Предраг Пипер,
секретар Одељења језика и књижевности САНУ

ПАВЛЕ ПОПОВИЋ О САВРЕМЕНИЦИМА

Критички преглед

МАРКО НЕДИЋ*

С а ж е т а к. – У овом критичком прегледу тумаче се критички и научни радови Павла Поповића посвећени његовим савременицима. На синтетичан начин представљени су најзначајнији Поповићеви радови теоријске природе о историјској критици и њеној примени на различите књижевне жанрове у српској поезији, прози, драми и књижевној критици његовог времена. Наглашена је Поповићева особина да у дужим огледима и студијама своје текстове остварује наративним и аналитичким приступом, којим обухвата најважније биографске моменте и детаљно тумачи књижевна остварења изабраних аутора, док у монографијама о српској и југословенској књижевности своје критичке ставове углавном излаже синтетичким стилем. Такође, истакнута је новина његове методологије за српску критику и науку о књижевности прве половине XX века.

Кључне речи: историјска критика, новина методологије, наративност и аналитичност приступа, синтетички судови о српским песницима, прозним писцима, драматичарима и критичарима

Првом реченицом у огледу о Стевану Сремцу: „Задовољство је приступити теми овако пријатној и лепој као што је ова о животу и делима писца *Ивкове славе*“ (Поповић 1999:416), Павле Поповић је с разлогом наговестио основни афирмативни тон и садржину огледа о једном од најбољих српских писаца с краја XIX и првих година XX века. Ретко ко ће такву реченицу написати на почетку текста, евентуално ће је пре усмено саопштити. Истовремено је њоме открио да је писање о књижевности за њега представљало задовољство и радост, а не „таштину и муку духу“. Таквом реченицом такође је нагласио да ће у огледу бити речи и о Сремчевој биографији и о његовим књижевним делима, што је основни и најчешће коришћени или подразумевани критички метод у Поповићевим огледима о српским писцима. Па чак и у случајевима у којима је иницијални предмет испитивања било само књижевно дело или биографија изабраног аутора, а таквих примера такође има, налазио је начина да у свој текст укључи обе стране пишчеве личности и рада. Задовољство у

* markone43@gmail.com

писању стога је проширивао и на друге случајеве, а не само на оне у којима је говорио о њему драгим писцима. Готово све што је написао писао је с радошћу и са свешћу да се тиме открива неко ново значење књижевне стварности, било да је реч о монографијама, студијама, огледима, књижевним и позоришним критикама, кратким синтетичким текстovima о појединим писцима и проучаваоцима књижевности, сећањима, полемичким расправама. И све то рађено је са осећањем да представља корист за тадашњу српску књижевност, културу и друштво. Стога је задовољство у писању и стварање пуног књижевног портрета изабраних писаца или историчара књижевности једна од важних особина Павла Поповића као критичара и тумача наше књижевне прошлости. Те особине своје критичарске личности он је наговештавао већ у првим критичким радовима.

Сматрајући да је филолошки метод у српској књижевној критици и науци о књижевности на крају XIX века већ превазиђен, и да се успешно може користити пре свега у тумачењу дела старије књижевности, а да литерарна или естетичка критика, односно критика укуса, како је тада називана, не даје потпуну слику о свим важним елементима књижевног текста, Павле Поповић је тежио заснивању једног новог критичког метода у тадашњој српској критици и науци о књижевности, којим ће се подједнако успешно тумачити и савремена књижевна дела и остварења из националне књижевне традиције. А то је метод историјске критике, који је у себи садржавао елементе литерарне критике или критике укуса и, када је то било неопходно, поједине елементе филолошке критике. У Поповићевој историјској критици, теоријски и методолошки формулисаној у приступном предавању у Великој школи у Београду 1904. године *Проучавање српске књижевности* били су садржани и најважнији биографски моменти тумачених писаца и њихови психолошки портрети, и компаративни елементи у њиховим остварењима, ако су постојали разлози за поређења те врсте, и анализа друштвених прилика у којима су настајала књижевна дела и општи дух времена у којем су формиран њихови аутори. То је за оно време и за наше прилике био доста нов и динамичан критички метод, јер је омогућавао свестраније и потпуније тумачење књижевних дела него што су то нудиле Новаковићева филолошка или Недићева естетичка критика и критика Богдана Поповића.

У расправи о проучавању српске књижевности такође је изузетно значајан и сегмент у којем је реч о односу према традицији и књижевним делима истог жанра претходних књижевних епоха. Тај проблем, који непосредно прераста у однос према књижевном и духовном контексту у којем је дело настало, директна је последица основне Поповићеве теоријске поставке о историјској критици и укључености у истраживачки процес активног односа према писцу, према средини и према такозваном моменту, односно времену, како би то изворније рекао Иполит Тен. Таквим

поставкама творац наше историјске критике максимално је контекстуализовао тумачење књижевних дела и успостављао непосреднију релацију тумача текста према пишевој личности, његовој биографији, психологији, ставовима о конкретној стварности и животу и другим облицима његовог доживљаја света, све под условом да су имали значајног одјека у његовом делу.

Не упрошћавајући га превише, посебно је истицао однос према књижевној традицији. За њега је имао и конкретне илустрације у књижевној историји. Помињући да је Гундулић пишући своју *Дубравку* „вероватно имао на уму Држићеву *Тирену* или било коју другу пасторалу ранијих времена“ (Поповић 1979:72), а да је Теодосије пишући биографију Светога Саве морао имати на уму Доментијаново дело о овом српском светитељу, јасно је наговестио потребу активног односа према књижевној традицији, не само писаца него и тумача књижевности. „Критика, дакле, кад њих проучава, или уопште кад проучава ма која књижевна дела, мора им тражити однос према ранијим делима исте врсте, место које им припада у развоју ове, положај према њој као положај дела према целини, моменат њихов, једном речју.“ (Поповић 1979:72) Иако је тај однос даље повезивао с компаративним методом којим се он знатно конкретизује (у том смислу је веома убедљива аналогија Стеријиних комедија с Молијеровим), изузетно је важна критичка опсервација о традицијском и жанровском низу у који се укључује ново дело. Тај став је у доброј мери сличан ономе што је Т. С. Елиот десетак година доцније теоријски формулисао у есеју „Традиција и индивидуални таленат“, поготово што су и један и други наглашавали значај естетичке критике у њему. „Ниједан песник, ниједан уметник“, каже ту Елиот, „нема сам за себе целовито значење. Његов значај, оцена његовог дела јесте оцена његовог односа према мртвим песницима и уметницима. Јер не можете га самог оцењивати; морате га, ради контраста и поређења, поставити међу мртве. Мислим да је ово принцип естетичке, а не само историјске критике.“ (Елиот 1975:287). Ни Поповић, дакле, као ни доцније Елиот, иако није на исти начин видео естетичку и историјску критику, није међусобно супротстављао те две врсте критике, већ их је веома јасно видео компатибилним на истом пољу тумачења књижевних дела прошлости и савремености.

Поповићу је нови критички метод био неопходан управо у првој деценији активног бављења тумачењем књижевности, јер је тада највише писао књижевну и позоришну критику, у којој су претходна два критичка метода, посебно филолошки, његовом критичарском темпераменту пружала мање могућности за слободније тумачење нових књижевних остварења. Да би успешно могао да тумачи књижевна дела савременика и њихових жанровских предака, формулисао је ставове о књижевној критици и практичном тумачењу књижевности у неколико текстова теоријске при-

роде. Највише ставова те врсте, а готово сви су искључиво такви, налази се у расправи „Проучавање српске књижевности“, у којој је поставио и аргументовано образложио основне принципе историјске критике. Веома важних теоријских и програмских ставова о такозваној текућој књижевној критици, у којој се тумаче и оцењују актуелна књижевна остварења, посебно има у огледу „Критика у српској књижевности“, објављеном у листу *Рег* 1894, и у расправи „Стање данашње српске књижевности“, објављеној у *Српском књижевном гласнику* 1905. Већ у првом тексту те врсте, у „Критици у српској књижевности“, веома јасно је наглашена улога, описано стање књижевне критике и истакнут њен значај у нашој тадашњој књижевности, с налогом да критика треба да буде „систематична и организована, да обухвата што шири круг књижевних манифестација“ (Поповић 1979:51). „Критика је нарочито важна за нас“, каже он у том тексту. „Наша данашња књижевност је млада, правци нису утврђени, рад није организован, компас није нађен“ (Поповић 1979:52) и зато они који се баве критиком, односно „ми који будемо сарађивали на литерарној партији овог листа“, како напомиње мислећи на сараднике „политичког и књижевног“ листа *Рег*, треба „савесно и брижљиво да оцењујемо сваку важнију појаву нашег литерарног живота, да према снази, којом располажемо, објашњавамо и тумачимо историју појединих литерарних појава у нас; да указујемо на тежње које се буду јављале у нашој књижевности, да претресамо питања општег литерарног значаја, да утичемо на укус нашег читалачког света, да, колико је могуће преко ових новина и кроз редове ове књижевне кронике, тежимо стварању литерарног јавног мњења које је тако потребно а тако далеко од нас.“ (Поповић 1979:51). Овај критички програм, којим су обухваћене важније одлике такозване дневне критике, Поповић је у првим годинама интензивнијег бављења књижевном критиком остваривао већ у претходно објављиваним критикама у Новаковићевом листу *Vugelo*, који је тих година, 1892. и 1893. уређивао Лазар Комарчић, а током 1894. године и у листу *Рег*.

Једну врсту критичког програма формулисао је и у расправи „Стање данашње српске књижевности“, у којој је дао критички преглед и синтетичну оцену појединих књижевних жанрова и њихових најзначајнијих представника, приповедача, романсијера, драмских писаца, песника и критичара. Иако је као критичар деловао у двострукој, чак и у трострукој сенци, у сенци свог старијег брата Богдана и његове скрупулозне естетичке анализе реда по ред и великог ауторитета у књижевној критици и теорији који је имао, и у сенци Скерлићеве широке друштвене, тематске и жанровске критичарске ангажованости, чак и у сенци Љубомира Недића, кога је изузетно ценио, Павле Поповић је изградио властити критички метод и стил и успешно га пренео не само на критичке текстове о савременицима него и на унуверзитетску и научну критику и радове из

књижевне историје, у којима је достигао оптималну меру своје критичарске активности.

О савременим српским писцима, критичарима и историчарима књижевности писао је у огледима посвећеним појединим ауторима, у расправама о значајним појавама у књижевности, у књижевним и позоришним критикама, краћим текстовима и посебно у књизи *Југословенска књижевност*. У расправи „Стање данашње српске књижевности“ дао је синтетичан критички опис најважнијих појава и писаца у свим књижевним жанровима и наговестио јасан вредносни суд о њима. Синтезу је започео од приповетке као најуспелије књижевне врсте у тадашњој српској књижевности и издвојио Лазу Лазаревића као „узора јаког цртања, беспрекорне композиције и врло пажљивог и израђеног стила“ (Поповић 1979:182), да би о Јанку Веселиновићу и Миловану Глишићу, уз помоћ фигуре претериција („да оставимо Јанка Веселиновића“, „да оставимо Милована Глишића“, „да оставимо Павла Марковића Адамова и друге старије“, а ипак их не остављајући) (Поповић 1979:182,183), изрекао неколико кључних критичких и вредносних оцена о њиховом приповедачком раду. Главни део његовог описа и суда о приповедачима односио се на Матавуља, Сремца, Ћоровића, Ћипика, Станковића, Кочића и Домановића. Поред веома позитивних вредносних оцена и углавном добро уочених основних поетичких одлика њихових приповедака, готово о сваком од њих је, међутим, у стилу тадашње књижевне и научне критике, истакао и понеку негативну особину. Набрајајући и остале активне приповедаче, њих двадесетак, напоменуо је да међу њима „можда највише будућности“ има Вељко Милићевић (Поповић 1979:184).

Део о романима започео је упоређујући их с приповеткама: „Колико год стојимо добро с приповетком, толико стојимо рђаво с романом.“ (Поповић 1979:184). Помињући имена само тројице романсијера, Игњатовића из ранијег времена и недавно умрле Веселиновића и Ранковића, замерио је савременим романсијерима што не пишу „праве романе“, „онакве какве су нам приповетке, са нашим локалним типовима“ (184), успротивио се онима који тврде „да у нашем друштву нема довољно грађе за роман“ (Поповић 1979:184) и сугерисао им неколико „специјално наших тема, из нашег друштва, из ове узрујане и прелазне епохе у којој се налазимо“, (...) „страстан политички живот“, „приметнију појаву карријериста“, „животарење и крпеж с меницама“, „карактеристично питање брака“, „пропадање талената и енергије у нашим паланкама“, „живот наших ђака на страни“ (Поповић 1979:185), што су у већини могле бити погодне теме за друштвени роман. Поповић је веровао да су наши приповедачи с развијеним посматрачким даром могли писати и добре романе, и зато је изрекао неколико могућних практичних напомена за стварање тог прозног жанра: „Додуше, за роман је потребно дубље опажање, јача фи-

лозофија живота, боља техника, али у многим случајевима напор, труд, тежња за вишим и бољим, стално концентрисање снаге на једну тачку, *што* ствара роман, кад је већ таленат ту..." (Поповић 1979:185).

Међу драмским писцима посебно је издвојио Ива Војновића, „писца кога смо скоро ненадно добили, па га оберучке прихватили“, који је у *Дубровачкој трилогији* „дао невероватно тачно сликање једног господског света у опадању и његових типова, чист дубровачки колорит, поезију домољубиве туге, јаке, иако овлаштније изведене драмске ситуације, отменост, финоћу, дискретност у алегорији и алузији“ (Поповић 1979:185). Поред појединих приповедача и романсијера који су писали и драме (Матавуљ, Сремац, Кочић, Станковић, Ђоровић) и појединих старијих драмских аутора, посебан део посветио је Браниславу Нушићу, који „има инвенције, има пуно позоришних идеја, каткад невероватно срећних идеја“, „и жив дијалог, и пријатан хумор, и речи које ‘прелазе рампу’ и освајају публику“ (Поповић 1979:186). Истовремено му је сугерисао да се одучи „од навике да све и свашта покушава“, „да не иде много у приповетке, у козерије, у путописе, у географске и етнографске студије него на драми да остане (...), да остане на друштвеној комедији, коју је тако лепо почео и коју он има да настави“ (Поповић 1979:186). Иако није услышен, тај савет је очигледно био на месту.

Савремену поезију, као и приповетку, сматрао је такође добром. Како се „међу песницима, поред талента“, по његовом мишљењу, осећа „још и нешто већа књижевна култура него међу приповедачима“, „и више модерног даха“, „то ће, вероватно“, каже он, „песма стојати доцније још боље него приповетка“, јер се у њој „сасвим други акценти чују данас, они који се нису ни слутили раније“ (Поповић 1979:187). То је речено у времену у којем су се у српској поезији већ могли чути нови гласови, гласови Диса, Пандуровића, Ђурчина или Луковића, које Поповић ту не помиње, или Милорада Митровића, Алексе Шантића, Јелене Димитријевић, Јована Дучића, Милана Ракића, Милете Јакшића, Светислава Стефановића и других, које помиње и о сваком понешто каже. По његовом мишљењу, Шантић има два манира: први, „у којем је нарочито неговао музику ритма и прециозност, и који је оставио“, и други, „несравњено бољи, у којем даје маха чистим, правим, непосредним лирским излицима, и при којем изгледа да ће стално остати“ (Поповић 1979:187). Судећи према „Плавим легендама“, „Античким мотивима“, „Јадранским сонетима“, Дучић је за њега „отмен, елегантан, грациозан; има једно чудно богатство свежих и нових поетских идеја: има јаку моћ асимиловања и оног што није у његовој природи и његову таленту“, али „има сензација несмислених, и не пази увек на ритам и метар“ (Поповић 1979:187). С друге стране, Ракићеве песме „показују јако и непосредно осећање, пластично и изразито сликање, изразитост и смелост у компарацијама и епи-

тетима (...); једино бисмо могли замерити извесну злоупотребу песимизма, који каткад опомиње на песимизам Шатобријанова Ренеа“ (Поповић 1979:187). За Јакшића каже да има „осведочени дар за живописно“ и темперамент „лирског песника нешто питомијих сензација, али у исто доба и са чудном и несмисленом фразеологијом покаткад“ (Поповић 1979:187), а за Стефановића да „има културе и доста литерарног осећања (у њему има нешто од Л. Костића, нешто од Војислава)“, али да „нема довољно правог лирског темперамента; сем тога он много грешу у метру“ (Поповић 1979:188). Међу двадесетак других песника, Поповић је ту поменуо и Милана Ђурчина, Велимира Рајића, Симу Пандуровића и друге, па и Милутина Ускоковића, вероватно због његове књиге лирске прозе *Под живојом*, што је само значило да је осећао неминовност уласка нових гласова у тадашњу српску поезију.

Иако у књижевној критици у тренутку писања ове расправе није више било Недића, „који је и у нашој земљи и ван граница њених“, како каже Поповић, „остао најпопуларнији представник модерне критике, онако као што је Змај представник наше лирике“ (Поповић 1979:188), сматрао је да је на почетку XX века и критика такође добра. Помињући двадесетак књижевних критичара, посебно Богдана Поповића и Јована Скерлића, и пет-шест позоришних критичара, аутор расправе је нагласио да „међу њима има људи са спремом, укусом, књижевном културом“, да „у критици сигурно нема мање снаге него у другим родовима наше књижевности“, и да она, што је по његовом мишљењу веома значајно, „данас посвећује нарочиту пажњу *нашим* писцима и нашим књижевним појавама“ (Поповић 1979:188). И она, међутим, по његовом мишљењу, такође има мана, само што су оне много мање него што је то тадашња јавност мислила.

О истим жанровима, појавама и писцима Поповић је на сличан начин писао и у књизи *Југословенска књижевност* из 1918. године. Иако је цела књига била написана да би потврдила југословенску идеју, ипак су у њој, у оквиру жанровског представљања, посебни делови посвећивани свакој националној књижевности. О појединим нашим ауторима с краја XIX и почетка XX века, међу осталима о Лазаревићу, Веселиновићу, Сремцу, Матавуљу, проширивао је претходна синтетички дата тумачења и оцене. За Лазаревића је написао да је „неоспорно најбољи од свију наших приповедача“ и да су његове приповетке „готово све мала ремек-дела“ (Поповић 1999(2):79), за Веселиновића да има „леп дар, плодну машту, богатство приповедачких идеја, и присно познавање српског сељака“, али да су му „приповетке у ствари сеоске идиле, с више поезије него стварности“ (Поповић 1999(2):79). Матавуљ, по његовом мишљењу, има „извесне мопасанске особине, реализам без књижевних предрасуда; такве су му приповетке *Повареша*, *Др Паоло* и више других с При-

морја: Каткад има хумора, лепог, здравог, природног хумора; – таква му је нарочито она епска, раблеовска шала, *Бакоња фра Брне*“ (Поповић 1999(2):79). Већ на основу оваквих и сличних речи може се закључити да је и о прозним писцима изрицао јасне и прецизне оцене, без предрасуда и погрешних уверења.

У одељку „Данашња књижевност (Двадесети век)“ на синтетичан начин такође је представио све важније српске, хрватске и словеначке писце првих двеју деценија тог века, уз констатацију да је у свим књижевним родовима остварен видан напредак, започет још крајем XIX века. У одељку о српским песницима, Шантићевој поезији, на пример, дао је вишу вредносну оцену од оне коју је имао у огледу „Данашња српска књижевност“, ставивши је одмах уз Дучићеву и Ракићеву, док је за „Претпразничко вече“ написао да је „једно од најбољих дела наше поезије уопште“ (Поповић 1999(2):92). После Милорада Митровића, Милете Јакшића и Светислава Стефановића, нагласио је да песме Велимира Рајића „Завет“ и „На дан њеног венчања“ „долазе у најискреније што је наша поезија створила“ (Поповић 1999(2):93). Милан Ђурчин је, према његовој опсервацији, писао „песме често сувише слободне и необичне по форми али врло занимљиве и пријатне по духу и ведрини“ (Поповић 1999(2):93), док је Сима Пандуровић, који је у претходном прегледу само поменуто, показао „гибак таленат, доста вештине и умешности, и извесну лакоћу у својим двама збиркама (*Посмртне њочасије, Дани и ноћи*), у којима има оригиналнијих мотива једног доста литерарног песимизма“ (Поповић 1999(2):93). Од нових имена посебно је издвојио Вељка Петровића као „несумњив песнички таленат“, који је „неговао и приповетку, у којој је дао више занимљивих и јачих покушаја“ (Поповић 1999(2):93), али је поменуо и Диса и Стевана Луковића, а од најмлађих Сибана Миличића, Мирка Кривошића и Милутина Бојића. Његове критичке синтезе, и поред појединих недоречености и елиптичности у оцени, које су сасвим разумљиве у прегледу те врсте, углавном су прихваћене у нашој критици и историји књижевности, што је знак да је тачно указивао на суштинске поетичке и вредносне одлике савремених песника, о којима је иначе мање писао него о прозним писцима.

За разлику од претходне оцене да романи нису тако добри као приповетке, сада је нагласио да су роман и приповетка „на истој висини отприлике као и поезија“, ипак додајући „приповетка нарочито“ (Поповић 1999(2):95). У српској књижевности је држе млади, а Борисав Станковић међу њима „заузима прво место“, јер је „одиста јак“, „има развијен посматрачки дар, и има поезије“, „слика љубав“ у старом Врању, „неку чудну, страсну, источњачку љубав“ и „у том се сликању диже врло високо“ (Поповић 1999(2):95). Узгред је поновио оцену из претходног критичког прегледа да аутор *Кошћане и Нечисте крви* „пренебрегава форму, стил,

језик, композицију, хармонију, у времену кад се на то веома пази“ (Поповић 1999(2):95). Доста пажње посветио је и Ћипику, који је, по њему, сличан Станковићу, затим Ћоровићу, који „има дискретније али не зато ниже особине“ (Поповић 1999(2):96), Кочићу, који је „даровит и самоникао писац“ са сликама „из живота Босанске крајине“, али који је „нашао још једно поље: сатиру с политичком тенденцијом“, у којој је „његов *Јазавцац њред судом* мало ремек-дело своје врсте.“ (Поповић 1999(2):96). Пишући о Домановићу, поновио је претходне оцене, нагласивши да је алегоричну и сатиричну причу „сам створио и дуго времена сам неговао“ (Поповић 1999(2):96). За Велка Милићевића је рекао да је „приповедач достојан нарочите пажње“, јер је показао „високе приповедачке и романсијерске квалитете“ (Поповић 1999(2):96), а за Милутина Ускоковића, који тада већ није био жив, да је „имао да буде приповедач и романописац Београда, варошког живота Србије, нашег друштва какво је данас“ (Поповић 1999(2):96). Такође, значајно је што су у том прегледу поменуте Исидора Секулић и њени *Сајушници* и Милица Јанковић и њене *Истјовесци*. Када се погледају књижевна имена која је представио у поезији и прози, може се закључити да се, с мањим одступањима, она углавном подударују с именима које је Скерлић унео у своју *Истјорију нове српске књижевности*, али код Поповића су ипак представљена с нешто више разумевања за различите поетичке гласове.

У оном делу прегледа који се односио на драму, уз Бранислава Нушића и Ива Војновића, о којима је поновио и местимично проширио претходне критичке оцене, нарочито о Војновићу, кога је уврстио „у књижевност писану латиницом“ (Поповић 1999(2):99), а не више искључиво у српску књижевност, укратко је говорио и о Миливоју Предићу, који је „пошао за Нушићевим друштвеним комадима (*Голгоџа*, *Снови*)“ (Поповић 1999(2):100), Драгославу Ненадићу, који је, у драми *Изван живоџа*, понудио „слободне слике“ из београдске стварности, Војиславу Јовановићу (Марамбоу), „који је дао једну врло добру комедију с пуно опажања и локалне боје (*Наши синови*)“ (Поповић 1999(2):100), али који се није потврдио у осталим драмама. За Милутина Бојића, у чијој драми *Краљева јесен* „поред извесних мана има лепих стихова“, нагласио је да је „био леп, млад таленат, на којег се с правом много наде полагало“ (Поповић 1999(2):100). Иако је оцена о драмским писцима била сумарна, она је ипак упућивала читаоце и на нове могућности драмског израза.

Констатацијом да „књижевна критика врло добро напредује у нас“, да је „читав један нараштај однегован у идејама великих француских критичара“ и да се он одликује „врло великом и разноврсном интелектуалном културом и једним од најбогатијих и најкоректнијих стилова“ (Поповић 1999(2):102), Поповић је шире критичке синтезе дао искључиво о Богдану Поповићу и Јовану Скерлићу, које је у претходном прегледу само

поменуо. За Богдана Поповића је нагласио да се налази „на челу наше данашње књижевне критике“ и да је „створио модерну књижевну критику српску“ (Поповић 1999(2):102). За Скерлића је написао да „представља можда најпознатије име у нашој књижевној критици“, да је „по таленту и спреми био критичар првога реда“, да нико до њега „није тако лепо и систематично држао критику сувремене књижевности као он“ и да шест свезака његових *Писаца и књиџа* „бухватају скоро све писце који представљају нашу данашњу и новију књижевност“ (Поповић 1999(2):102).

О књижевним критичарима, историчарима књижевности и филолозима Павле Поповић је писао од почетка своје критичарске и научне активности па до краја живота. Један од првих текстова те врсте био је осврт на *Српску књиџу* Стојана Новаковића из 1900. године, а један од последњих веома прегледан и методолошки добро интониран оглед о књижевном критичару Андри Николићу из 1938. Између њих су углавном обимнији радови о Стојану Новаковићу, Светомиру Николајевићу, Љубомиру Стојановићу, Светиславу Вуловићу, Алекси Ивићу, Павлу Стевановићу, Ватрославу Јагићу, Владимиру Ћоровићу, или краћи о Тихомиру Остојићу, Мити Костићу, Милану Решетару, Петру Колендићу, Мирашу Кићовићу, Милошу Савковићу и многим другим. Огледи из те групе, о Стојановићу, на пример, с насловом „Сећање на Љубомира Стојановића“, такође су биографски, чак и аутобиографски мотивисани, и зато пуни чињеница, описа појединих догађаја, препричаних разговора, узредних коментара, луцидних цитата. И оглед о Новаковићевом раду на историји српске књижевности, иако је, као и о Стојановићу, веома наративан, такође је препун чињеница, објективних и тачних оцена и великог поштовања према његовом доприносу српској науци, али, што је мање очекивано, без супротстављања Новаковићевим ставовима чак и онда када су били другачији од његових. Сличан однос дубоког поштовања Поповић је исказивао и према Ватрославу Јагићу и његовом великом научном доприносу у оном времену.

Основна одлика тих студија је веома јасан, објективан однос Поповићев према научној вредности, материјалним чињеницама и значају радова тих аутора за науку о књижевности и културу. Његови текстови те врсте најчешће имају увод општије природе, затим критичко представљање основних научних особина и вредности анализираних дела и на крају указивање на евентуалне погрешне поставке, недовољно разјашњене ставове, мање или веће пропусте материјалне природе. Поједини текстови, нарочито дужи, прожети су сећањима на познанства и пријатељства с представљеним ауторима (о Љ. Стојановићу, С. Новаковићу, С. Вуловићу, А. Николићу, С. Николајевићу, В. Јагићу), понеки су веома емотивно интонирани, као онај о смрти Николе Антуле. Посебно су реторички означени и убедљивим аргументима илустровани текстови

научнополемичке природе, о Станоју Станојевићу, на пример, поводом његове критике *Прегледа српске књижевности*, као и о Светиславу Стефановићу, због његове неповољне оцене Поповићеве студије *Пријовейка о девојци без руку*.

Павле Поповић је о писцима свога времена објавио већи број одвојених текстова критичке природе. У почетку их је штампао у листовима *Видело* и *Ред*, затим у Недићевом *Српском прегледу*, доцније у *Српском књижевном гласнику*, на крају као предговоре у књигама штампаним у редовним колима Српске књижевне задруге. У прва два гласила објавио је низ веома јасних осврта, отворених, духовитих (кад је реч о неуспелим књигама или лошим позоришним представама), често илустрованих стиховима или карактеристичним реченицама из приказаних дела. То су углавном краћи осврти или „реферати“, како су тада називани, о новим књигама тадашњих, углавном млађих писаца, о чему је веома исцрпно писао Мирослав Пантић у поговору десете књиге Поповићевих Сабраних дела *Књижевна критика. Књижевна историографија*, у издању Завода за уџбенике 2002. године (Пантић 2002: 624-652).

У шестој књизи Сабраних дела, с насловом *Нова књижевност II*, коју је као и прву сличног наслова приредио Предраг Палавестра, налазе се, између осталих, најважнији Поповићеви огледи посвећени савременицима: „Јован Јовановић Змај и његови *Ђулићи*“, „Љубомир Ненадовић као путописац“, „Чедомиљ Мијатовић као путописац“, „Стојан Новаковић и његов рад на лепој књижевности“, „М. Ђ. Милићевић и Л. К. Лазаревић и њихове прве приповетке“, „Српска драма у XIX веку“, „Стеван Сремац, човек и дело“, „Алекса Шантић“, „Сећање на Алексу Шантића“ и „Анђелија Лазаревић“. Све су то обимни огледи или студије, у којима је Поповићева историјска критика нашла веома погодне предмете за потврду свог метода.

У студији о Змају обухваћено је оно о чему је Поповић размишљао и у другим дужим радовима о савременим писцима, а то је Змајев живот и веза између његовог живота и поезије. У његовој поезији он је зато трагао за „дневником једне љубави“, за „личним романом песниковим“ (Поповић 1999(2):279), за причом о животу и рефлексима стварних догађаја и могућних Змајевих осећања у *Ђулићима* и *Ђулићима увеоцима*. Иако је поновио ранију замерку због великог броја елизија у Змајевим песмама, изрекао је веома афирмативан суд о његовој дечјој поезији: „а дечја поезија Змајева просто је чаробна“ (Поповић 1999(2):287), рекао је кратко. И у два текста о Алекси Шантићу такође је употребљена комбинација биографско-интерпретативног метода у анализи песама, али у оба текста се осетила и велика Поповићева подршка Шантићевој поезији и њему као личности. Илуструјући своје критичке анализе Шантићевим стиховима, у првом тексту, и сећајући се сусрета с њим, у другом, он је

у ствари пружио искрену и пријатељску похвалу Шантићевој достојанственој личности и његовом значајном месту у мостарском књижевном кругу и српској култури у последњој деценији XIX и у прве две деценије XX века.

О путописима Љубе Ненадовића Поповић је имао само похвале, нарочито о *Писмима из Италије*, али похвале није поновио кад је помињао његову поезију, само је истакао да је била веома популарна, што је био добар знак општих културних прилика у Србији у другој половини 19. века. С друге стране, о путописима Чедомиља Мијатовића о Цариграду био је веома уздржан, чак и негативно одређен због њихове једносмерности и уског погледа из којих су писани. О књижевном раду Стојана Новаковића, који је настајао у раним годинама, као и о раним приповеткама Милана Ђ. Милићевића, такође није имао највише мишљење, али је своје оцене илустровао јасним аргументима из раних текстова ове двојице писаца, који су се доцније посветили другим пословима, Новаковић науци и политици, Мијатовић економији и дипломатији. Поповићева студија о српској драми у XIX веку, тачније о комедији, захватила је и двојицу његових савременика, Милована Глишића и Бранислава Нушића. И код једног и код другог аутора пронашао је низ добрих драмских решења, али и доста недостатака, нарочито у мотивацији. Гледана у целини, анализа комедиографских остварења његових савременика заостајала је за претходним анализама Вујићевих, Стеријиних и Трифковићевих комедија у истој студији.

У шестој књизи Сабраних дела налазе се и две значајне студије о двоје прозних писаца из времена у којем је своје критике и расправе писао и сам Поповић. То су огледи, односно студије о Стевану Сремцу и Анђелији Лазаревић, кћерки Лазе Лазаревића. Поповић је за њену књигу *Паланка у њланини и Лушања* за Коло Српске књижевне задруге написао предговор. Књига је објављена исте, 1926. године у којој је Анђелија Лазаревић већ била умрла. Веома динамичан оглед о самом делу и о личности ауторкиној потврдио је једну веома битну особину Павла Поповића као критичара. То је наративност његовог стила. Он је очигледно са задовољством писао биографије, односно описе живота изабраних писаца, јер је у њиховим животима видео целину, видео је завршен облик, за којим је тежио у својим текстовима, и завршену животну причу, коју је успешно реконструисао у њима. Латентна наративност његовог рукописа, која на одговарајући начин није остварена у могућним прозним делима, остварена је у књижевној критици, поготово у неколико дужих огледа о појединим српским писцима његовог времена.

Потврду за то пружа и друга студија. Пошто је у студији о Сремцу живописним стилем и веома детаљно изложио најважније моменте из његовог живота, укључујући ту понеку аналогију критичке природе,

као ону о поређењу Сремца и Гогоља, или паралелу с Јованом Ђорђевићем, Поповић је у другом делу студије повременим наративним стилем и условним методом интерпретације представио и анализирао најважнија Сремчева прозна остварења. Истовремено је његово дело видео и у контексту српске прозе претходног и актуелног времена, али и прозе европских писаца. Кад год је постојала могућност за компарацију с неким делом страног аутора, или нашег, Поповић ју је искористио. Уз то је дао и низ значајних опсервација о поетици Сремчеве прозе, о њеној мотивацији и развоју приче, о анегдоти и стварном догађају као основи већине његових романа и приповедака, типу књижевних ликова, композицији, локалном говору, хумору, стилу.

Међутим, чак и када је говорио о Сремцу, кога је волео и поштовао и као личност и као писца, он није одступао од критичке праксе да поред добро уочених позитивних особина истакне и мане анализираних дела. И тада, међутим, то је изводио на свој начин, духовито, аргументовано, понекад с неочекиваним закључком. Такав је онај у којем је помињао мане *Пољ Тире* и *пољ Сџире*. „Кад сам већ почео о недостацима романа“, каже он, „нека ствар истерам до краја“ (Поповић 1999:458/459). Основни недостатак тог романа, парафразирао је позната мишљења о њему, било је његово садржинско нејединство и уметање различитих ликова и нових епизода у текст. „На више места читаоцу изгледа да чита други роман, не онај који је почео“, нагласио је. „Нигде једне праве радње, све само епизодичне историје; све слабо повезано; може се много штошта избацити а да се на радњи романа не примети. То је грешка у композицији, очевидно“ (Поповић 1999:459). Он, међутим, управо ту прави обрт, па каже: „Али нека је и грешка, она је благословена. Она нам је дала безброј прекрасних епизода, којих би роман био лишен да се свео на праву меру, да је у њему задржано јединство радње“ (Поповић 1999:459). Ту се он сасвим спонтано прикључио теоретичарима романа XX века, не само Бахтину, који су управо у мноштву мотива, епизода, различитих садржаја, у једном остварењу те врсте видели потврду његове аутентичне жанровске природе и животности.

Још једна, врло битна особина, карактеристична је за студију о Сремцу. То је њен стил повремено наративног, повремено усменог казивања. Поповић је позицију предавача који се обраћа слушаоцима добрим делом пренео и у свој стил. То је такође једна од илустрација његовог критичког поступка и потребе да свој критички доживљај одређеног књижевног дела пренесе и читаоцима као што га је претходно преносио и слушаоцима својих предавања. На тај доживљај умногоме је утицао и Сремчев хумор. Поповић је посебно ценио његов хумор. Његова висока оцена о хумору завршава се опсервацијом о актуелном књижевном вре-

мену: „И како је тај његов хумор леп нарочито данас, кад су наши писци скоро сви нешто тужни и озбиљни, не знам зашто!“ (Поповић 1999:417).

Његово задовољство у читању на тај начин је пренето и на задовољство у писању. То је једна од значајнијих књижевних особина критичких текстова Павла Поповића, која је знатно утицала на то што су имали појачан одјек у научним и читалачким круговима, као и на то што се многи од њих и данас могу доживљавати с немалим читалачким задовољством.

ЛИТЕРАТУРА

Поповић, Павле. *Нова књижевност II, Од Бранка до Шанџића*. Прир. Палавестра, Предраг. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

Поповић, Павле. „Проучавање српске књижевности“, у: *Павле Поповић и историјска критика. Изабрани критички радови Павла Поповића, Тихомира Осиповића, Пејра Колендића, Војислава М. Јовановића, Драгољуба Павловића, Младена Лесковца и Ђорђа Св. Радојичића*. Прир. Предраг Палавестра, Матица српска, Нови Сад, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1979.

Елиот, Т. С. „Традиција и индивидуални таленат“, у: *Рађање модерне књижевности – Поезија*. Прир. Сретен Марић и Ђорђије Вуковић, Нолит, Београд, 1975.

Поповић, Павле. *Југословенска књижевност*. Прир. Ненад Љубинковић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999(2).

Поповић, Павле. *Књижевна критика – Књижевна историографија*. Прир. Мирослав Пантић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002.

Пантић, Мирослав. „О Поповићевој књижевној критици и књижевној историографији“, у: *Павле Поповић, Књижевна критика – Књижевна историографија*. Прир. Мирослав Пантић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002.

Marko Nedić

PAVLE POPOVIĆ ON HIS CONTEMPORARIES
Critical overview

S u m m a r y

In this critical overview, critical and scientific works of Pavle Popović dedicated to his contemporaries are explained. Most important Popović's works of theoretical nature on historical criticism and its application to various literary genres in Serbian poetry, prose, drama and literary criticism of his time are presented in synthetic manner. Emphasized is Popović's characteristic that in longer essays and studies, he realized his articles by narrative and analytical approach, with which he included most important biographical moments and provided detailed interpretations of literary works of selected authors, while in his monographies about Serbian and Yugoslav literature he exposed his critical points mainly with synthetic style. Also, the novelty of his methodology for Serbian criticism and literary studies in the first half of the 20th century is highlighted.

